

HEMŞEHRİLİK MESLEĞİ OLARAK MIDYECİLİK (İzmirdeki midyeciler üzerine sosyolojik bir araştırma)

Engin ÖNEN(*)

Son 35-40 yıldır toplumumuzun yapısal değişmesinde en çarpıcı olay, kırsal yörelerden kentlere (özellikle de büyük kentlere) doğru yaşanan göç hareketi ve bunun kentlerde yarattığı yeni oluşumlardır. Bu oluşumların en göze çarpan görüntüsü de özellikle büyük kentlerde yoğunlaşan gecekondulaşma olmaktadır. Gecekondulaşma, kentin mekansal yapısının yanında, işgücü ve kültürel yapısında da önemli bir farklılaşmayı (hetorejenleşmeyi) ifade etmektedir.

Gecekondularda yaşayan kırsal kökenli ve görece yeni kentli topluluklar düşük gelir düzeyi, niteliksiz ya da yarı nitelikli işgücü özelliği ve geldikleri yöreye göre farklı kültürel kimlikler taşımaktadırlar. Bunlara ek olarak gecekondu için barınma, iş bulma ve yeni bir toplumsal çevrede yeni bir toplumsal kimlik edinme gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Bu temel sorunları çözümlenmede geleneksel geniş aile, akrabalık bağları ve hemşehrlik dayanışması birer uyum mekanizması işlevini üstlenmektedir.

Bu makalede hemşehrlik dayanışmasının ilginç örneklerinden biri olarak değerlendirdiğimiz İzmir'deki midyeciler incelenecektir. 1991'in ilk aylarında gerçekleştirilen bir alan araştırmasının bulgularına dayanarak, bir taraftan söz konusu olay betimlenip, bir taraftan da aynı olay genel kentleşme olgusu içinde değerlendirilmeye çalışılacaktır.

İzmir'de midyecilikle uğraşanların büyük bir çoğunluğunu Mardin'den göçenler oluşturmakta olup, yine tamamına yakın kısmı şu anda Kadifekale semtinde oturmaktadır. Yani İzmir'de midyecilik bir hemşehrlik mesleğidir ve midyecilerin merkezi de Kadifekale'dir.

(*) Araştırma Görevlisi, E.Ü., Edebiyat Fakültesi Sosyoloji Bölümü.

Bu durum iki açıdan ilginç bir sosyal olay niteliği taşımaktadır. Birincisi kara kültürünün egemen olduğu (deniz ve denizcilikle ilişkinin olmadığı) bir bölgeden gelen insanların denizle ilgili bir uğraşıya sahip olmalarıdır. İkinci ilginç nokta ise, bu uğraşının çok belirgin bir şekilde hemşehrilik mesleği haline dönüşmesidir. Yani midyeciliğin (denizden çıkarılmasından, evlerde dolma haline getirilmesine ve pazarlanmasına kadar) Mardin kökenlilerin tekelinde bulunması. Güney Doğu insanların geldikleri büyük kentlerde kebapçılık, baklavacılık, lahmacun ve çiğ köftecilik gibi uğraşlarına ilişkin yaygın örnekler bulunmaktadır. Bunu anlamak ve açıklamak kolay. Çünkü geldikleri yöredeki geleneksel uğraşları arasında bu işler de vardır ve büyük kente de (kentsel bir işgücü becerisine sahip olmadıkları için) bu becerilerini taşımaktadırlar. Oysaki denizle ilgili bir uğraşı olan midyecilikle uğraşmalarını ilk bakışta açıklamak bu kadar kolay değil.

Bu gözlem ve düşüncelerden hareketle temel olarak iki noktayı araştırmaya çalıştık. Mardin gibi kırsal özellikler taşıyan bir yöreden gelip İzmir gibi büyük bir kente yerleşen bu insanlar niçin midyecilikle uğraşıyordu ve bu uğraşının bir hemşehrilik mesleğine dönüşmesi nasıl gerçekleşmişti.

İnsanların kabuklu deniz canlılarından ilk çağlardan beri besin maddesi olarak yararlandıkları biliniyor. Ama her zaman söylendiği gibi etrafı denizlerle çevrili olan ülkemizde deniz ürünlerinden yeteri kadar yararlanılmamaktadır. Özellikle de dinsel inançlar ve beslenme alışkanlıklarından dolayı toplumumuzda kabuklu deniz ürünlerinden yararlanma oldukça düşüktür. Midyeciliği de bunun içinde sayabiliriz. 1980 FAO istatistiklerine göre yıllık midye üretimi Hollanda'da 100.000 ton, İspanya'da 95.400 tondur. Türkiye'de ise sağlıklı veriler bulunmamakla birlikte 1976 yılında 100 ton, 1980'de 2000 tonu aştığı tahmin edilmektedir. Bugün bu rakamın çok daha yüksek olduğu söylenebilir (1). Göreli olarak az sayılabilecek bu üretim de genellikle informel bir şekilde (marjinal bir uğraşı olarak) gerçekleştiği için meslek ya da iş kolu olarak midyecilik üzerine özellikle de sosyal bilimler açısından herhangi bir araştırmaya rastlamadık. Onun için İzmir'deki midyecilerin hemen hemen tamamının oturduğu Kadifekale semtinde bir ön araştırma yaptık. Yaptığımız çeşitli

görüşmeler sonucunda, midyecilik hakkında daha fazla bilgi sahibi olan ve İzmir'de çok uzun süredir bu işle uğraşan kişileri tesbit ettik. Bu kişileri araştırmamızın kaynak kişileri (2) olarak belirledik. Araştırmamıza konu olan topluluk dışında bazı yetkililer ve uzmanlarla da midyecilikle ilgili görüşmeler yapmayı uygun bulduk. Belediye yetkilileri ve Su Ürünleri Yüksek Okulu müdürü gibi. Ayrıca midyeciliğin üretim aşamalarının tamamını katılarak gözledik.

Midyecilerin Yaşadığı Semtin Mekansal ve Sosyo-Kültürel Özellikleri:

İzmirde midyecilikle uğraşanların tamamına yakın bir kısmının Kadifekale semtinde yaşadığını belirtmiştik. Bu semt İzmir'in ilk gecekondu bölgelerinden biri olup, bugün de burada bulunan konutların tamamı gecekondu olarak değerlendirilmektedir. (3) Büyük bir bölümü heyelan bölgesi olan bu semtteki konutların önemli bir kısmı daha önce istimlak edilmiş olup, yıkım kararı bulunan konutlardır. Yine çoğu altyapı hizmetlerinden yoksun olan bu konutlar, dar sokaklar etrafında bir ya da iki katlı yapılar şeklinde sıralanmaktadır.

İzmir'in büyük bir kısmını ve Körfezi kuşbakışı gören bir tepede oluşu ve Bizans döneminden kalma kale surlarının bulunması bu semte turistik bir özellik de kazandırmaktadır.

Yapılan araştırmalar Kadifekale nüfusunun önemli bir bölümünün son yıllarda kente geldiğini göstermektedir.

Kadifekale nüfusunun kente göç etme dönemleri (4):

<u>Yıllar</u>	<u>Göç oranı (%)</u>
1920-1950	4.55
1951-1965	13.04
1966-1975	26.09
1976-1983	56.32

Bu nüfusun çoğunluğunu Mardin kökenliler oluşturmaktadır. Onları sırasıyla Konya'dan ve Erzurum'dan gelenler izlemektedir. Bu

topluluklar iş biçimleri, konuştıkları dil ve giyim kuşamlarıyla birbirlerinden kolaylıkla ayırt edilebilmektedirler. Çeşitli geleneksel-kırsal özelliklere sahip bu toplulukların ayrı ayrı sokaklara yerleştikleri görülmektedir. Hatta boş zamanlarının önemli kısmını değerlendirdikleri kahvehaneleri geldikleri köylere kadar ayrılabilir. Bu durum birçok gecekondu araştırmasında da saptanmıştır. Yani herhangi bir gecekondu bölgesinde genellikle 3-4 ayrı yöreden gelen gruplar birlikte yaşamaktadır. "Böylelikle hemşehrilik bir taraftan gecekondu ve mahalleli olarak ortak bir kimlik geliştirirken, diğer bir yandan hemşehri grupları olarak mahalleyi bölmektedir" (5).

Mardinliler, diğer topluluklardan özellikle iş (midyecilik) ve etnik özellikleri açısından belirgin olarak ayırt edilebilmektedir. Ayrıca onlar hemşehrilik dayanışmasının da diğerlerine göre daha güçlü olmasıyla da farklı özellik taşımaktadırlar. Aralarında çoğunlukla kürtçe konuşan bu insanlarda sık sık "bizdendir" ve "bizim insanımız" kavramına rastlanmaktadır. Bu kavramlar genellikle hemşehri ve aynı etnik gruplarından (ya da kültürel gruplarından) insanlar için kullanılmaktadır. Yani güçlü bir "biz" duygusu dikkat çekmektedir.

Bu "hemşehrilik" ya da "biz" öncelikle aynı coğrafyasal ya da etnik kökeni ifade ederken; daha genişletilmiş anlamda diğer gecekondu bölgelerindeki gibi kırsal kökenli ya da Türkiye'nin doğusundan olmayı da kapsayabiliyor (6). Bu duygu ya da algı biçimine göre "onlar" ise; İzmir'deki yerleşik nüfus ve kürt olmayan kişileri ifade etmektedir.

Bu insanlara göre, yetkililerin midyeciliğe karşı çıkmalarının esas nedeni, midyenin halk sağlığını tehdit etmesi değil, midyecilikle uğraşanların kürt olmasıdır. Yine aynı insanlar yetkililerin ve yerleşik kentli kesimlerin kendilerine, kent yaşamını bozan kişiler olarak baktığı görüşünü taşımaktadırlar.

Bugün İzmir'de midyecilikle uğraşan bu insanların büyük bir çoğunluğunun geldikleri kırsal yörelerde genellikle tarımla ve bir kısmının da kaçakçılıkla (yasa dışı sınır ticareti) uğraştıklarını tesbit ettik.

Mardin-Kadifekale arasında karşılıklı olarak gidiş-gelişler sürmektedir. Bu gidiş-gelişler maddi gereksinim temelini yanında duygusal doyuma da dayanmaktadır. Köye ve akrabalara duyulan özlem gibi. Bu durum Mardin ve Kadifekale arasında yoğun bir haber akışını da sağlamaktadır. Kendileri bunu "Mardin'de kuş uçsa Kadifekale'de, Kadifekale'de kuş uçsa Mardin'de duyulur" şeklinde ifade etmektedirler.

Midyeciliğin Hemşehrilik Mesleğine Dönüşmesi

Kaynak kişilerden edindiğimiz bilgilere göre, Mardin'den gelenlerin İzmir'de midyecilikle uğraşmaları 1960'lı yıllarda başlıyor. Anlatılanlara göre, söz konusu yıllarda İzmir'de midyecilikle uğraşanların sayısı 3-4 kişiyi geçmiyormuş. Bazılarına göre bu işle İzmir'de ilk uğraşanlar Romanya'dan gelen çingeneler, bazılarına göre ise; Giritlilerdir. (Girit adasından gelenler.) Mardin'lilerin midyecilikle uğraşmaları, İzmir'e gelen bir ailenin midyecilikle uğraşan bu ailelerden birine komşu olmasıyla ve midyecilikle uğraşan kişinin yardımcılığını yapmasıyla başlamış. Bu dönemde üretimin her aşaması (yani denizden çıkarma, evde temizleyip dolma olarak pişirme ve seyyar satma gibi.) aynı kişi tarafından gerçekleştiriliyormuş. İzmir Körfezi'nin henüz pek kirliliği olmadığı dönemde, İnciraltı ve Karşıyaka'da denizin kıyı kesimlerindeki kayalık alanlardan midye toplanabiliyormuş.

Yardımcılık sırasında midyecilik uğraşısının özelliklerini öğrenen Mardinliler, daha sonra bu işi bağımsız olarak yapmaya başlamışlar. Köylerinden İzmir'e göç eden akraba ve komşuları ilk aşamada bu ailelerin yanında kalmaya başlamış ve başka bir iş bulamayınca da yanında kaldıkları ailelerden bu işi öğrenmişler. 1960'lardan günümüze kadar Mardin'den İzmir'e gelenlerin önce akraba ve hemşehrilerinin yanında barınması, iş olanağı ve mesleki eğitim konusunda yine bu kişilerden yararlanmaları yaygın olarak sürmüştür. Bu durum birçok gecekondu araştırmasında diğer bazı işler için de ortaya konan bir olgudur. Kentteki ilk evrede iş ve kalacak yer bulma konusundaki iç çevre ilişkileri, kentle ekonomik ve sosyal başka hiçbir ilişkisi olmayan göçen için tek olanaktır (7). Ve diğer bir açıdan da, kente göçenlerin ortak mahalleler kurması,

sosyal açıdan yalnız kalmamalarını sağlamaktadır. Özellikle gelinen bölgenin geri kalmışlığı "yeni hayat ortamının maddi ve manevi uzaklığı" böyle kümeleşmeleri zorunlu kılmaktadır. Onun için büyük kentlerde "Manisalı'lar", "Balıkesirli'ler mahallesi olmuyor ama "Mardinli'ler", "Tunceli'ler mahallesi" olmaktadır (8).

Midyeciliğin Üretim Aşamaları

Midyeciliğin informal bir iş olduğunu daha önce de belirtmiştik. Yapısal bir dönüşüm sürecinde olan toplumumuzun büyük kentlerinde informal grupların yaygınlığı en önemli toplumsal olgulardan biridir. Tekeli bu kesimi ana hatlarıyla şöyle betimliyor: "Şehirde, modern kesimin dışında, bu kesim tarafından emilmeyen bir grup kalmaktadır. Bu grup oldukça büyüktür. Bu grup şehirde toplumsal bunalımlar doğurmadan varlığını korumaktadır. Şehrin modern kesimlerine hizmet ederek, yeni iş imkanları bularak (innovative), daha çok kendi emeklerine dayanan düzensiz, örgütlenmemiş iş olanaklarından yararlanarak şehirde geçimlik bir gelir düzeyine ulaşabilmektedirler." (9) Yazar ayrıca bu işlerin küçük ve yasal olmayan faaliyetler olduğunu vurgulamaktadır.

Bu işleri diğerlerinden ayırmak için Şenyapılı "merkez işler" "çevre işler" ayırımı yapmaktadır. Merkez işler gelişmiş ve örgütlenmiş işler olup, yüksek düzeyde beceri gerektiren işlerdir. Çevre işler kapsamında yer alan işkolları uzmanlaşma gerektirmez. Bu işlerde küçük çaplı hizmet ya da mal üretim ve dağıtımı gerçekleştirilebilir. Teknoloji basit, ölçek dar, fiyat ve ücretler düşüktür (10).

Midyecilik uğraşısı da gerek denizden çıkarma aşamasında ve gerekse seyyar midye dolma satışı sırasında yasa dışı bir özellik taşımaktadır. 3180 sayılı Su Ürünleri Yasasına göre kirliliğe sebep olan ve deniz dibi canlılarına zarar verecek şekilde avlanmak yasaktır. Yine 1580 sayılı Belediyeler Kanununun zabıta yönetmeliğine göre genel olarak seyyar satıcılık, 1593 nolu Umumi Hıfzısıha Kanununun çeşitli maddelerine göre de, işyeri olmayan ve seyyar olarak gıda maddesi satımı yasaklanmaktadır.

Biz burada yasaları tartışmaktan çok, bu uğraşının informelliği ve diğer marjinal ya da informal kesimlerle benzerlik ya da farklılıkları belirlemeye çalışacağız.

Mardin'den İzmir'e gelip midyecilikle ilk uğraşanları Omerya aşiretine bağlı ve komşu konumda olan dört köyden gelenler oluşturmaktadır. Bu köyler Kutlubey (Tınati), Dalliğağaç (Harbe) - Görentepe (Bingazi) ve Kardis (Kördis)tir. Bugün de midyecilikle en yoğun olarak yine bu köylerden gelenler uğraşmaktadır. Aynı yörelerden göçenlerin artmasına bağlı olarak bu işle uğraşanların sayısının artması, üretim aşamalarının birbirinden ayrılmasına neden olmuş. Yani denizden çıkarma ve dağıtım ile evlerdeki temizleme, doldurma ve pişirme, dağıtım ve pazarlama işleri birbirinden ayrılmıştır.

A-Denizden Çıkarma:

Eskiden kıyılardan toplanan midye artık daha derin sularda ve sandallarla avlanmaktadır. Bunun iki temel nedeni vardır. Birincisi İzmir Körfezi'nin kirlenmesi, ikincisi ise eskisine oranla tüketim miktarının bir hayli artmış olmasıdır. Denizden midye çıkarılmasında iki tür yöntem kullanılmaktadır. Dalma ve tarama. Dalma yönteminde dalgıç, sandalda bulunan hava kompresörü yardımıyla denizin dibine inerek, büyük bir kepçe şeklindeki şara dedikleri fileyi midyeyle doldurarak sandala çıkarıyor. (Midyeciliğin üretim aşamalarının tümü içinde belki de, denizle ilgili olarak en fazla beceri gerektiren bölümü budur.) Birbirine ve çeşitli deniz kabuklarının yapışık şekilde yaşayan midyeler (üzüm salkımına benzettikleri bu topluluğa maça adını veriyorlar) sandala çıkarıldıktan sonra, sandalda bekleyen kişi ya da kişiler tarafından birbirlerinden ve diğer deniz kabuklarından ayrılıp çuvallara dolduruluyor (Bkz. Fotoğraf II). Tarama yöntemiyle midye toplamak deniz dibi ekolojisine zarar verdiği gerekçesiyle (Su Ürünleri Kanununa göre) yasaktır. Ama dalma kolay ve daha az beceri gerektiren bir yöntem olduğu için diğerine göre daha yaygın kullanılmaktadır. Ayrıca diğer yöntemdeki gibi pahalı sayılabilecek bir teknoloji (kompresör gibi) de gerektirmiyor. Tarama yöntemiyle midye toplayan tekneler dikdörtgen şeklindeki bir fileli aracı sandala bağlayıp denizin dibine bırakıp daha sonra sandal denizde daireler çizerek şekilde belli bir süre hareket etmektedir. Denizin dibini tarayarak dolan fileli araç sandala alınıp, (Bkz. Fotoğraf I) yine midyeler ayıklanıp yabancı maddeler tekrar denize atılmaktadır. Tarama yönteminde midyelerin yanında çok fazla

yabancı madde çıkarılırken dalma yönteminde sadece midyeler çıkarılmaktadır.

İzmir'de tüketilen midyeler İzmir ve İstanbul'da olmak üzere iki bölgeden çıkarılmaktadır. Birbirinden farklı özelliklere sahip olmalarından dolayı (rengi ve büyüklükleri gibi) midyeler "İzmir midyesi" ve "İstanbul midyesi" şeklinde tanımlanıyor. Yaz aylarında sadece İzmir Körfezi'nden çıkarılan midyeler tüketiliyor. Bunu iki nedene bağlıyorlar. Birincisi kış aylarında Körfez'de azalan midyelerin yaz aylarında oldukça artması, ikincisi ise; çabuk bozulma özelliği gösterdiği için sıcak yaz günlerinde İstanbul gibi uzak bir yerden getirmenin riski.

Bu nedenlere bağlı olarak İzmir Körfezi'nde yaz aylarında midye çıkararak 50-60 teknenin sayısı kış aylarında 6-7'ye düşüyor. Kış aylarında midye çıkararak teknelerin tamamı Mardinlilere ait, yaz aylarında midye çıkararak 50-60 tekne içinde ise sadece 4-5 tekne Mardinli olmayanlara aittir. Ve bunlar da iç piyasaya yönelik olarak değil de dış satım şirketlerinin siparişlerine yönelik üretim gerçekleştirmektedirler. Çünkü iç piyasada hemşehrilik temelli informel bağlantılar Mardinli olmayanlara böyle bir şans pek tanımamaktadır. İstanbul'dan getirilen midyeler de benzer yöntemlerle denizden çıkarılmakta ve Kadifekale'de dağıtımı yapılmaktadır. Yine bu aşamaların tümü Mardinliler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Kış aylarında da İzmir'de bu işi (denizden midye çıkarmak) sürdüren çok az sayıdaki kişinin dışında kalan büyük bir çoğunluk ya teknelerini satıyor ya da yaz mevsiminde tekrar kullanmak üzere karaya çıkarıyor. Yani bu tekneler yılın büyük bir kısmında boş durduğu halde, balıkçılık türünden denizle ilgili diğer uğraşlarda kullanılmıyor. Bu da sözkonusu kişilerin denizle ve denizcilikle ilgili becerilere pek sahip olmadıklarının (ya da olmadıklarının) bir göstergesi olarak değerlendirilebilir.

B-Evlere Dağıtım ve Pazarlama

Denizden çıkartılan midyelerin büyük bir çoğunluğu, iç pazar ve hatta aynı semtte bulunan midyecilere (midye dolması yapıp satanlara) satılmaktadır. Müşteriler genellikle hazır ve

sabittir. Ayrıca bir müşteri arama ve pazarlama sorunu bulunmamaktadır. Kamyonetlerle evlere siparişler oranında her gün dağıtım gerçekleştirilmektedir.

Kış mevsimi boyunca İzmir'in midye gereksiniminin (işlenmemiş) büyük bir bölümü daha önce de sıraladığımız nedenlerden dolayı İstanbul'dan getirilen midyelerle karşılanmaktadır. Kış ayları boyunca hemen hemen her gün İstanbul'dan iki ya da üç kamyon midye getirilmektedir. Bu midye getirme ve Kadifekale'de dağıtımının yapılması işlemi adeta informal birkaç şirket tarafından gerçekleştirilmektedir. Her kamyonu, ortakları 8-10 kişiye kadar varan bu gruplar getirip, midye dağıtımını gerçekleştirmektedirler. Ortaklardan bazıları, İstanbul'daki denizden çıkarma aşamasında da hissedar olabilirken, bazıları sadece dağıtım aşamasında ortak olabilmektedir. Böyle bir informal şirkete ortak olmada en belirleyici öge, dağıtımda oynanan rol olmaktadır. Yani Kadifekale'de oturup midyecilikle uğraşan Mardinliler üzerinde etki sahibi olma ve söz konusu informal şirketten midye aldırma gücü ortaklıkta etkili olmaktadır. Her ne kadar ortaklıklar "iyi bir arkadaşta aldık" ya da "ihtiyacı vardı ortak ettik" türünden sözlerle rasyonalize edilse de; ortaklar çoğu zaman "Otuz müşterisi var", "Kırk müşterisi var" şeklinde tanımlamaktadır. Ortakların en belirgin özelliği çoğu zaman geldikleri kırsal yöredeki nüfuzu olmaktadır.

Böylece ortakların aldıkları pay, üretim sürecinde fiilen rol üstlenmekten veya belli bir sermaye yatırmaktan çok; söz konusu şirketten midye aldırma gücü olmaktadır. Bu durumda, bu insanların, geldikleri kırsal yöredeki hiyerarşik yapıyı görel olarak kente taşıdıklarının göstergelerinden biri olarak karşımıza çıkmaktadır. Ancak bu durumun eskisi kadar etkili olmadığı da vurgulanmaktadır. Bazen akrabası ya da köylüsü yerine, daha ucuz satandan midye alanlara da rastlanmaktadır. Daha ucuz olduğu için akrabası ya da köylülerinin dışındaki kişilerden midye alanlar çoğu zaman, gerçek nedenden çok "daha temiz", "daha kaliteli" gibi midyenin temizlenme ve satılabilme kolaylıklarına ilişkin bazı özelliklerine dayanan gerekçeler ileri sürülmektedir. Tabii ki bu çoğu zaman grupu içinde ayıplanma ve dışlanmayı önlemeye yönelik bir bahane şeklinde ortaya çıkmaktadır.

Bu yöndeki değişimler gelenekselden kentsel değer ve davranışlara yönelik göstergelerdir. Aynı oluşumlar söz konusu

informel şirketleri de benzer değişmelere zorlamakta ve böylece bazen, midye satım fiyatları girişilen rekabet sonucunda düşebilmektedir.

İzmir'deki midyeciliğin gerek denizden çıkarma, gerekse dağıtım aşamalarında güçlü bir informal örgütlenme ve dayanışma görülmektedir. Bazı araştırmalarda vurgulanan "hemşehri gruplarının bazı iş alanlarında yarı tekelleşmede ve başka gruplara bu alanı kapatarak o alanda güvene dayalı ve dış rekabete karşı kuvvetli bir sığınma alanı" (11) yaratmaları İzmir'deki midyecilerde adeta tam bir tekelleşme şeklinde kendini göstermektedir.

C-Evde Temizleme ve Pişirme:

Midyecilik tam anlamıyla bir aile işi özelliği taşımaktadır. Ayrıca cinsiyete ve yaşa göre oluşan iş bölümü belirgin olarak görülmektedir. Her aile satabilme miktarına göre, hemen hemen her gün mahallelerde kamyonetlerle dağıtılan midyelerden çuvala, belli bir miktar midye alır (birim ölçüsü olarak teneke kullanılmaktadır). Denizden çıkarıldıktan sonra, birbirlerinden ve diğer deniz kabuklarından ayrılmış olan midye, evde tekrar ve daha özenli bir şekilde temizlenir. Bu aşamada midyenin üzerindeki çeşitli yabancı maddeler bir bıçak yardımıyla kazınır. (Bkz. Fotoğraf IV) Daha sonra midyenin temizlenme ve içinin doldurulup (pirinç ve baharat ile), pişirilmesi işlemleri gerçekleştirilir. Bu arada midye temizlenip, doldurulurken midyenin kapaklarını birbirine bağlayan ve adeta menteşe görevi gören kısmın kesilmemesi, yine pişirilirken içine konulduğu kabın tamamen doldurulması ve üzerinin sıkıca kapatılması gerekmektedir. Aksi durumlarda kapakların açılması ve içindeki malzemenin dağılması söz konusudur. Bu türden bilgi ve beceriler genellikle bu işi daha önce yapan akraba veya aynı köyden gelen kişilerden öğrenilmektedir.

Temizleme ve pişirme işini evde genellikle kadınlar, satış ve pazarlama işini ise erkekler yapmaktadır. Böylece geleneksel aileye özgü ilişkiler de korunmaktadır. Yani evsel rolleri kadın, dışsal rolleri de erkek üstlenmektedir. Temizleme işlemi oldukça

zor bir iş olduğu için genellikle yaşlı olmayan kadınlar tarafından gerçekleştirilmektedir. Evdeki midye temizleme doldurma ve pişirme işlemlerine yeni başlayanlar, akraba ve köylüsünden öğrenildiği gibi, aile içinde de aynı eğitim anneler tarafından kız çocuklarına verilmektedir. Yani mesleki eğitim, aile ve hemşerilik temelinde gerçekleşmektedir.

Evdeki işlemlerde gösterilen özen ve kullanılan malzeme, satacak olan kişiye ve satılacak olan semte ya da yere göre değişiyor. Seyyar olarak satacak olan çocuk mu, yetişkin mi? Bir kenar mahallede mi, lüks bir semtte mi, yoksa okul yada stad önlerinde mi satılacak? Veya midyeler bir restoran ya da büyük bir marketin siparişi olarak mı hazırlanmaktadır? Tüm bunlar, hazırlamada ve kullanılan malzemedeki özen derecesini belirlemenin yanı sıra midye dolmanın fiyatını belirlemektedir.

Midyecilikle uğraşan ailelerin sergiledikleri özellikler geleneksel-kırsal ailelerin tipik özelliklerini yansıtmaktadır. Bunun en önemli göstergelerinden biri cinsiyete göre gerçekleşen iş bölümüdür. Üretimin evdeki aşamaları kadınlar ve kız çocuklar tarafından gerçekleştirilirken, satış ve pazarlama gibi ev dışı aşamalar erkekler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bu durum ailedeki erkekler kentsel yaşamla daha fazla etkileşime girme olanağı sağlarken, kadınların yaşamlarının büyük bir bölümünün komşu ve akraba ilişkileri içinde geçmesine neden olmaktadır. Kırsal yörelerden kente göçen bu ailelerin genel durumunu Kıray şöyle betimlemektedir. "Kente göçmekle göçen aile hemen değişmez. Gelişmekte olan toplumların kentlerinde aile uzun süre eski fonksiyonlarını ev içindeki ilişkilerini yeni biçimler, ilişkiler yaratarak sürdürür. Örgütlü becerili istihdam olanağı kısıtlı kaldıkça, örgütlü güvence kurumları belirmedikçe, ya da yeteri kadar gelişip göçenler için erişilebilir (accesible) hale gelmedikçe aile en çok destek sağlayan uyum mekanizması halini korur." (12)

D- Satış ve Pazarlama

Satış ve pazarlama tamamen erkeklere aittir. Evde kadınlar tarafından temizlenip pişirilen midye dolmalar erkekler tarafından ya seyyar olarak ya da verilen siparişlere göre çeşitli birahane,

restoran veya süpermarkete satılır. Satışın büyük bir çoğunluğu seyyar olarak gerçekleşmektedir. Seyyar midye satıcılarını hemen hemen her yerde görmek mümkün. Özellikle de meydan, kalabalık otobüs durakları, tren ve otobüs garları, vapur iskeleleri, okul ve stat önleri... gibi insanların kalabalık olarak bulunduğu yerlerin yanında birahane ve kahvehane gibi yerlerin önlerinde de seyyar midye satıcılarına rastlamak mümkün. Benzer mekanları seçtikleri için çoğu zaman midyeciler, seyyar Milli Piyangocular ve simitçilerle aynı yerlerde görülmektedirler.

Seyyar midye satıcıları tanınmak ve belli bir güven ortamı yaratmak için, çoğu zaman aynı yere gitmektedirler. Böylece herkesin belli bir yeri oluyor.

Günün belli saatlerinde Kadifekale'den çıkıp İzmir'in hemen hemen her semtine dağılan seyyar midye satıcılarının, özellikle bahar ve yaz aylarında Ege bölgesinin çeşitli yerleşim yerlerine kadar gittikleri görülmektedir. Hatta yaz aylarında çeşitli sahil bölgelerine midye satmak için giden seyyar satıcıların Antalya'ya kadar gidenlerine de rastlanılmaktadır.

Değerlendirme ve Yorum

Araştırma bulgularımıza dayanarak betimlemeye çalıştığımız bu konunun değerlendirilmesi ve yorumlanması gereken çok çeşitli boyutları bulunmaktadır. Bunlardan bir bölümü söz konusu olayın halk sağlığı ve deniz ekolojisi üzerindeki etkisiyle, bir bölümü de kentin ekolojik, sosyal, ekonomik ve kültürel bünyesi üzerindeki etkisiyle ilgilidir. İzmir'deki midyeciler olayını değerlendirirken bizim üzerinde duracağımız boyut daha çok ikinci grupta yer alan etkiler çerçevesinde olacaktır.

Midyecilerin sergilediği ekonomik ve sosyo-kültürel özellikler, genellikle büyük kentlerimizde yoğunlaşan ve marjinal ya da informel kesim olarak adlandırılan kesimin sergilediği genel özellikleri yansıtmaktadır.

Herşeyden önce kırsal kökenli bu topluluğun yoğun olarak yerleştiği semt (Kadifekale) gerek mekansal gerekse sosyal ve hukuksal açıdan tipik bir gecekondu semtidir. Plansız ve genellikle ucuz malzeme kullanılarak yapılan konutlar, dış ve altyapı hizmetlerinden yoksun sokaklar etrafında sıralanmaktadır. Heyelan

bölgesinde ve inşaat izni olmaksızın yapılan konutlarda yaşamaları bu toplulukla yetkililer arasında gerilimlere neden olmaktadır. Tabii "gecekonudada yaşamının ilk önemli nedeni gelir yetersizlikleri ise de, en az bunun kadar önemli bir neden de kent yaşamına yabancı olmalarıdır. Çünkü kır kökenli insanlar gecekonduarda kırsal kültürü yeniden üretip, korumaktadırlar"(13).

Korunmaya çalışılan bu kırsal kültür sosyolojik anlamda cemaat tipi ilişkileri içermektedir. Yeni egemen topluluk ilişkileri akrabalık, komşuluk ve arkadaşlık çerçevesinde şekillenmektedir. Bu ilişkiler sayesinde kişiler bir gruba ait olma duygusu elde ederler. Böylece birincil grup ilişkileri işlevini de üstlenmiş olurlar (14). Akrabalık, komşuluk ilişkilerinden öte bizim araştırmamızda güçlü bir hemşehrilik ve etnik grup duygusuyla daha da güçlü bir hale gelen cemaatla (topluluk) özdeşleşme, yabancı bir ortamda bu kişilere kültürel bir kimlik kazandırmaktadır.

Diğer bazı informal işler gibi midyecilik de, toplumun formel kuralları ile karşılanamayan bazı iş fırsatlarını değerlendirme özelliği taşımaktadır (15). Öte yandan da pazarını yaratan buluşçu bir iş özelliği de sergilemektedir.

Diğer bazı marjinal işlerde olduğu gibi (16), kırsal kesimden gelen bu insanların midyecilikle uğraşmalarında bazı kolaylıkların etkili olduğu görülmektedir. Bunlardan birincisi sermaye talebinin oldukça düşük olmasıdır. İkincisi, bu işin işgücü açısından nitelikli eleman gerektirmemesidir. Diğer bir kolaylık da bu işle uğraşmak için resmi-kurumsal engellerin etkili olamamasıdır (ya da olmamasıdır).

Diğer önemli bir sonuç da, mesleğe giriş ve mesleki eğitimin hemşehrilik dayanışması içinde gerçekleşmesinin, niteliksiz işgücü olarak kente gelen bu insanlar için bir tampon mekanizma özelliği taşımasıdır. Kentteki sanayi ve hizmetler sektörü tarafından emilmeyen bu kesimin işsiz kalmamalarını, düşük de olsa kentsel yaşam için gerekli olan parasal gelir elde etmelerini, yani görelî olarak kentle bütünleşmelerini sağlamaktadır (17).

İlk bakışta kara kültürünün egemen olduğu bir yöreden gelen insanların denizle ilgili bir işle uğraşmalarını anlamanın güç

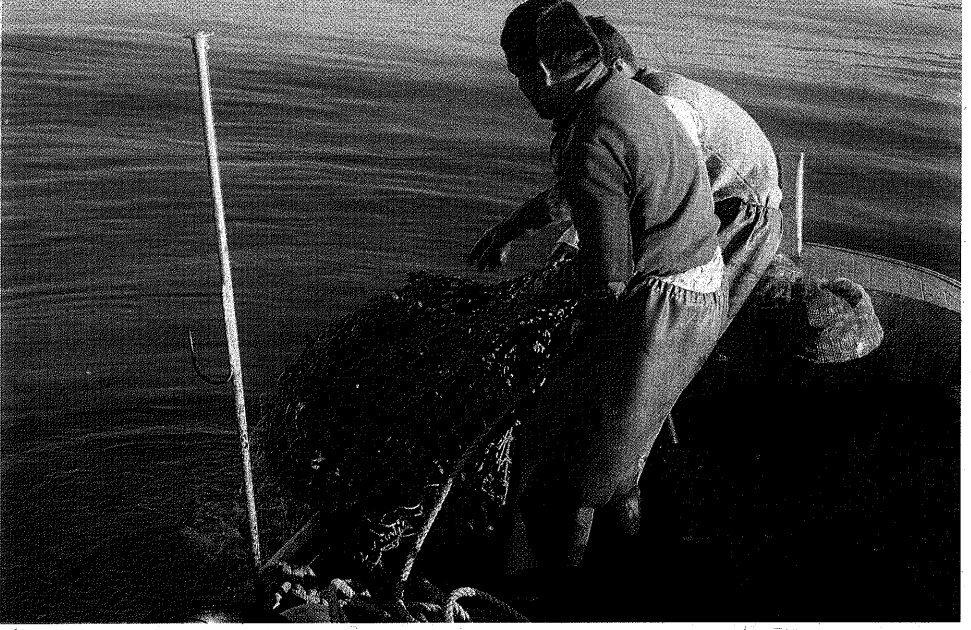
olduğunu belirtmiştik. Ama araştırmamızdan da anlaşılacağı gibi; midye bir deniz ürünü olmasına karşılık, midyecilikle uğraşan çok sayıda insandan çok küçük bir kısmı denizle ilgili beceriye sahiptir. Yaz aylarında İzmir Körfezi'nde midye çıkarma işleminde kullanılan 60-70 tekneden (kış aylarında bu iş için kullanılmamalarına rağmen) hiçbiri diğer deniz uğraşlarında kullanılmamasını bu yargıya örnek olarak gösterebiliriz. Denizden dalma yöntemiyle midye çıkarana (ki bunların sayısı toplam içinde oldukça düşüktür) dışında kalanların denizle ilgili herhangi bir beceriye sahip olmadıklarını rahatlıkla söyleyebiliriz. Bu küçük bir grubun dışında kalan büyük çoğunluğun yaptığı işler ise, denize ilişkin beceriden çok dayanıklılık ve kötü iş koşullarına uyum sağlayabilmeyi gerektirmektedir.

Kentin en önemli özelliklerinden biri, nüfusunun heterojen olmasıdır. Bu kentin işgücü, konut ve en genelde yaşam biçimi olarak farklı kesimleri barındırması anlamına gelmektedir. Gecekonularda kent mozaiği içinde farklı bir kesimi oluşturmaktadır. Hemşehrilik dayanışmalarının çeşitli görünümüne rastlanan bu gecekonular kente gelenlerin bir tür kente başlangıç yapılan yerler olarak değerlendirilmemelidir. Gecekondu topluluklarının her yönden sürekli olarak değişmesi kaçınılmazdır. Ancak gecekondu kente uyum sağlamasını, diğer kentsel kesimlerle aynı özelliklere sahip olması süreci olarak değerlendirmemek gerekir. Kentsel yaşama uyum, farklı şekillerde de olsa kente tutunacak araçlara ve yaşam biçimine sahip olma süreci olarak değerlendirilmelidir. Midyecilik olayı ve hemşehrilik dayanışmasını da bu çerçevede değerlendirebiliriz.

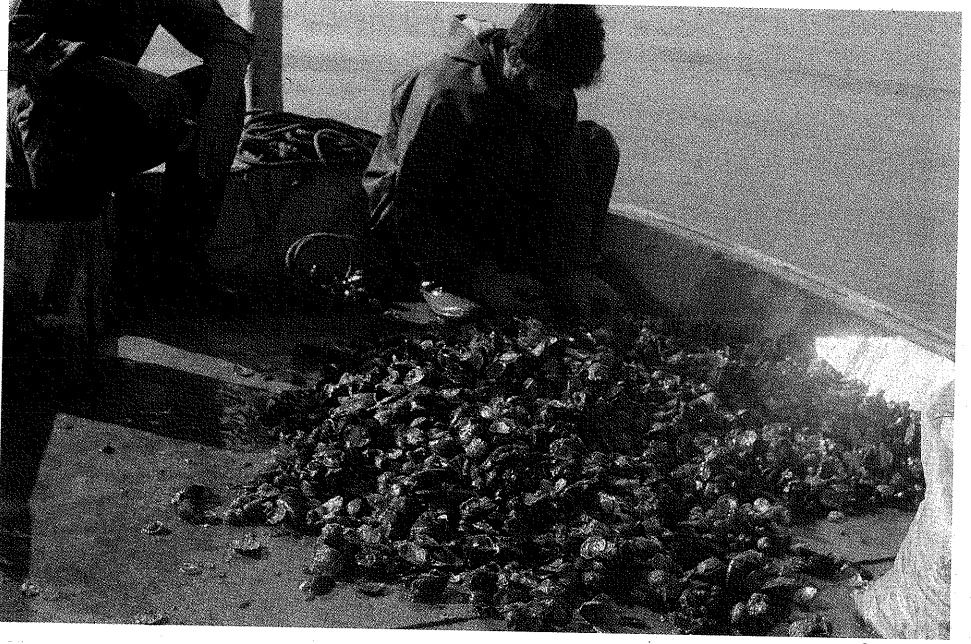
REFERANS NOTLARI

- 1) Alpaz, Atilla **"Türkiye'de Midyecilik"** konulu rapor, E.Ü., Su Ürünleri Y.O., İzmir, 1990
- 2) Araştırmamız sırasında sürekli danıştığımız kaynak kişiler şunlardır:
 - **Celil DURDU** : 29 yaşında ve Mardin kökenli Kadifekale'de oturuyor. Sosyolog
 - **Ali BAKAÇ** : 49 yaşında ve Mardin'in Tinati köyünden. 1960 yılından beri Kadifekale'de oturuyor. İzmir'de midyecilik yapan ilk Mardinlilerden biri. Midyeciliğin hemen hemen her aşamasıyla uğraşmış. Şu anda da çeşitli birahane ve restoranlara işlenmemiş midye pazarlıyor.
 - **Macit ALKANLAR** : 55 yaşında ve köken olarak İzmirli. Çimentepe semtinde oturuyor. 30 yılı aşkın süredir midyecilikle uğraşiyor. Evinde eşiyle birlikte midye dolma yapıp, birahane ve seyyar satıcılara pazarlıyor. Adeta bir toptan midye satıcısı.
 - **Emin BİLEN** : 43 yaşında ve Mardin'in Buzguri köyünden. Şu anda Kadifekale'de oturuyor. 22-23 yıldır midyecilikle uğraşiyor. İstanbul'da midye çıkarma işinde kullanılan bir teknesi var. İstanbul'dan gelen midyelerin evlere dağıtımı ile ilgileniyor.
 - **Ahmet CAN** : 45 yaşında ve Mardin'in Buzguri köyünden. Kadifekale'de oturuyor. 20 yılı aşkın süredir midyecilikle uğraşiyor. İzmir'de bu işte kullanılan teknesi var. Kendisi de şu anda dalgıç olarak midye çıkarıp, Kadifekale'de evlere dağıtımını yapıyor.
- 3) Sevgi, Cezmi, **Kentleşme Sürecinde İzmir Gecekonduları**, İzmir Büyükşehir Belediyesi yayını, İzmir, 1988, sh. 61.
- 4) a.g.e., sh. 166.
- 5) Ayata, Ayşe Güneş, **Gecekondularda Kimlik Sorunu, Dayanışma Örüntüleri, Toplum ve Bilim Dergisi**, 51-52 Güz, 1990 - Kış 1991, Birikim Yay., İstanbul, 1991, sh. 99.
- 6) a.g.e., sh. 97.

- 7) Şenyapılı, Tansı, **Bütünleşmemiş Kentli Nüfus Sorunu**, ODTÜ, Mimarlık Fak. Yay. No.27, Ankara, 1978 sh.22
- 8) Belge, Murat, Toplumsal Değişme ve "Arabesk", **Birikim Dergisi**, sayı-17, İstanbul, 1990, sh.17.
- 9) Tekeli, İlhan, **Türkiye'de Kentleşme Yazıları**, Turan Kitabevi, Ankara, 1982, sh.156.
- 10) Şenyapılı, Tansı, **Çevre İşçileri Mekanı-Gecekondu**, ODTÜ Yay. Ankara, 1981.
- 11) Ayata, Ayşe Güneş, a.g.e., sh.100
- 12) Kıray, Mübeccel "Toplumsal Değişme ve Kentleşme", **Kentsel Bütünleşme**, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yay. No.4, Ankara, 1982, sh.64.
- 13) Karpas, Kemal, **The Gecekondu, Rural Migration and Urbanization**, Cambridge Üniv. Press, 1976. sh.31-34
- 14) Martindale, Don, **The Nature and Types of Sociological Theory**, Houghton Mifflin Company, Boston, 1960, sh.84.
- 15) Tekeli, İlhan, a.g.e., sh.158.
- 16) Marjinal işlere girişi kolaylaştıran etmenler için bkz. a.g.e., sh.159.
- 17) Kongar, Emre, "Kentleşen Gecekondu Gecekondulaşan Kent", **Kentsel Bütünleşme**, Türkiye Gelişme Araştırmaları Vakfı, Yay. No.4, Ankara, 1982, sh.31.

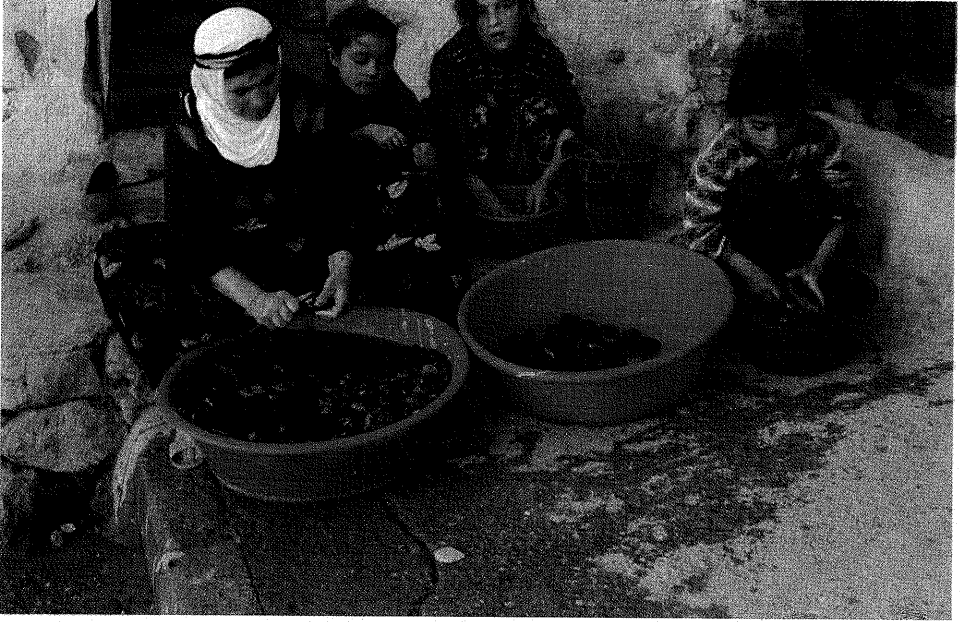
Fotoğraf-1: Tarama yöntemiyle midye çıkaran baba oğul, denizin dibinde dolan fileli aracı sandala çekiyorlar.

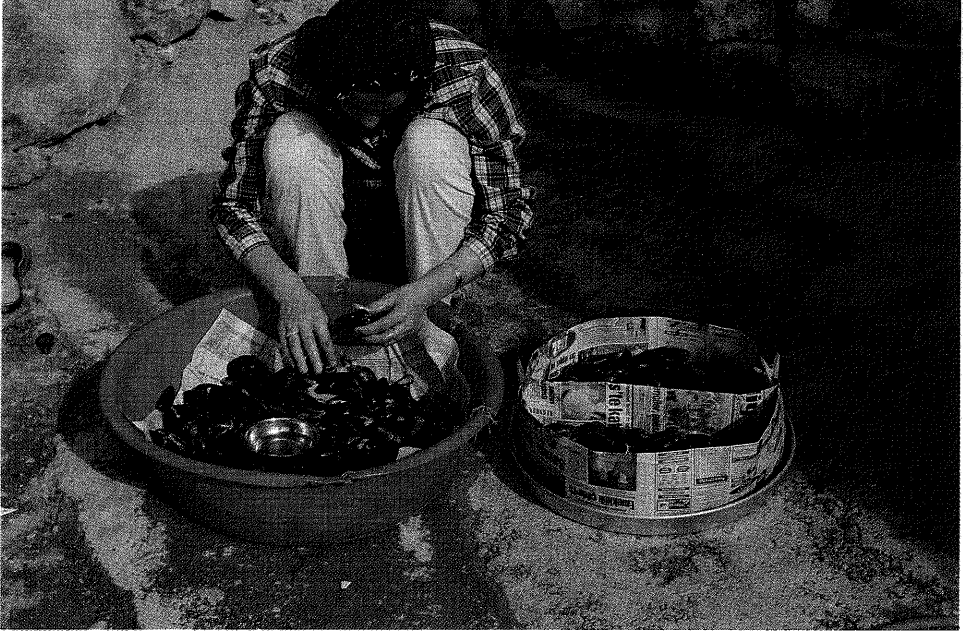
Fotoğraf-II: Birbirlerine ve çeşitli deniz kabuklarına yapışık şekilde çıkan midyeler, sandalda birbirlerinden ve diğer yabancı maddelerden ayrılıyor. Bu işin zor ve yorucu olduğunu anlatan midyeciler, "başka bir iş bulsak bu işle uğraşmayız" diyorlar. Deniz kokusuna alışan insanlar bir daha kolay kolay ayırlamazlarmış dediğimizde de "aslında bir de o var" diye karşılık veriyorlar.

Fotoğraf-III: Kış aylarında hemen hemen hergün kamyonlarla İstanbul'dan getirilen midyeler çuvalarla evlere dağıtılıyor. Her kamyonun müşterileri hazır ve hemen hemen sabit.

Fotoğraf-IV: Midyeciliğin evdeki işlemleri kadınlara ait, Kendilerine midye temizlemede kızları da yardım ediyor. Böylece onlarda çok küçük yaşta midyeciliği öğreniyorlar. Fotoğraf çekmek için izin aldığımız sırada midye temizleyen kadının kürtçe bir şeyler söylemesi sonucu çocuklar bir anda kayboldu. Tercüme konusunda bize yardımcı olan arkadaşımıza sorduğumuzda kadının "çabuk içeri girin gazetelerde bu işi çocuklar yapıyor diye yazarlar" şeklinde bazı sözler söylediğini öğreniyoruz.

Fotoğraf-V: Midyeler doldurulup pişirildikten sonra yağlanıp, satılacak olan tepsiye büyüklüklerine göre yerleştiriliyorlar. Yağlanan midyeler daha parlak bir görünüşe sahip olup müşteri için cazif bir görüntü oluşturuyor. Tepsinin gazete kağıdıyla ayrılmış bölümlerine büyüklüklerine göre konan midyelerin fiyatları da farklı oluyor.

Fotoğraf-VI: Midyecilik yaşlılara göre bir uğraşı değil. Daha önce midyecilikle uğraşan bu kadın yaşlanınca Kale burçları içinde diğer bazıları gibi geleneksel yöntemlerle kilim ve heybe dokuyor. Yerli ve yabancı turistlerin fotoğraf çekmesine alışmış olan bu kadınlar sadece satacağı kilim ve heybenin fiyatını türkçe söyleyebiliyorlar. Aramızdaki diğer konuşmalar tercüman yardımıyla gerçekleşiyor. Midyecinin haram olup olmadığı konusunda ne düşündüğünü sorduğumuz yaşlı kadın, yıllarca önce yörelerinden gelen şıha bu konuyu sorduklarında ve onunda "ne haram ne de değil diyebilirim" şeklinde bir yanıt verdiğini söylüyor. Şihin burada çok sayıda müslümanın bu işten ekmek yediğini göz önünde bulundurup "haramdır" diyemediğini ekliyor. Oysaki genç ve orta yaştaki erkeklerle konuşmalarımızda midyecilik uğraşısının meşruluğu için genellikle doktor raporları ve laboratuvar tahlillerinden söz ettiklerine tanık olduk.